

ÇEYİZ

lirdi. Bu eskiden kalma bolluk bereket törenlerinden bir âdeti. Batı Trakya'nın dağ köylerinde gelinin çeyizi sandıklara yerleştirilir, sandık kapı önüne bırakılır, yanına da bir tepsi konulurdu. Gelinin varsa erkek küçük kardeşi gelir, erkek tarafından para toplardı.

Osmanlı saray düşünlerindeki çeyiz alayları ise pek muhteşem olurdu. Çeyiz katır ve arabalara yüklenerek geçirilir ve halka seyrettirilirdi. Her padişah, kızının düğünü için damada mevkiine ve kendisine verdiği değere göre çok kıymetli taşlar, eşya ve mal mülk verirdi. Çeyiz halka ilân edilir, taşınabilenler çeyiz alayında sergilenirdi. 1675'te IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan'ın düğünü için verdiği çeyize, o sırada Edirne'de bulunan seyyahlar hayran olmuşlardı. Hatice Sultan'ın çeyizi seksen altı katırla taşınmış, katırların üstü kaftanlık kumaşlarla örtülmüştü. Bu göz kamaştırıcı geçit törenindeki yatak odası takımlarının üstleri değerli incilerle kaplanmış, gümüş ve altın işlemelerle süslenmişti. Bazı katırların üzerindeki yükler ise siyah meşinle örtülmüştü. Bunlar Hatice Sultan'ın sergilenmeyen özel eşyalarıydı. Ayrıca pek çok halı, kilim, yatak ve sofra örtüsü vardı. Süslü porselen mumluklar ve altın şamdanlar dışında üstü incili, elmaslı çizmeler, pabuçlar, terlikler ve nalınlar, değerli taşlarla bezenmiş bilezikler, gerdanlıklar, küpeler, üzerleri mücevherlerle süslü küçükklü büyüklü dürbünler, inciler ve mücevherlerle kaplı tabure ve el işlemesi taşlar en göz alan çeyiz eşyasındandı. Bunların yanında alayda yedi katıra yüklenmiş şeker sandıkları, sekiz şeker **nahl***'i ve iki adet şekerden yapılmış bahçe maketi geçirilmiştir. Şeker bahçelerinin içinde yine şekerden yapılmış bülbüller, arslanlar, balıklar, tavuslar, karacalar, develer ve çeşitli kuşlar bulunmaktaydı. Ayrıca her birini ikişer kişinin taşıdığı baş tablaları içinde akide şekerleri vardı.

Saray çeyiz alaylarının teşrifata uygun bir düzeni ve sırası vardı. Küçük bazı ayrıntılar dışında bu teşrifata yüzyıllarca uyulmuştur. III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'ın 1709 yılında İstanbul'daki düğününde çeyiz alayının düzeni şöyleydi: Asesbaşı, tablhâne, dergâh-ı âlî çavuşları, gedikli zaîmler, hâcegân-ı Divân-ı Hümayun, topçubaşı, cebecibaşı, kul kethüdâsı, yeniçeri efendisi ve sekbanbaşı, aşağı bölük ağaları, sipah ve silâhdar ağaları, dergâh-ı âlî kapıcıları, defterdar, nişancı ve yeniçeri ağası, ellerinde

ikişer adet şeker bahçesi taşıyan tersaneliler, başı üzerinde yüz yastığı ve kafesler içinde değerli taşlarla süslü takılar taşıyan Sarây-ı Atîk-i Âmire teberdarları kethüdâsı, başında bir yastık üstünde mücevher tacı taşıyan teberdar, tepsiler içinde mücevher götürenler, altın, gümüş kaplar, fenerler, cibinlik götürenler ve nihayet bunların iki yanında değerli eşyayı korumak için yürüyen teberdarlar.

Topkapı Sarayı Müzesi'nde padişah kızlarına ait pek çok çeyiz eşyası vardır (Sultan Abdülmecid'in kızı Behice Sultan'a annesinden kalan eşya ve mücevherlerle aldığı çeşitli hediyelerin, çeyiz ve muhalefât defterleri için bk. Delibaş, s. 63-104).

Bugün de çeyiz âdeti sürmekte olup büyük şehirlerde değişen sosyal ve ekonomik anlayış çerçevesinde bazı farklılıklar göstermektedir. Çeyiz hazırlığında, özellikle kız tarafının ekonomik durumu ön plana çıkmaktadır. Şahsî eşyalar dışında kız tarafı genellikle yatak odası ile mutfak eşyasını, erkek tarafı ise salon ve oturma odası takımlarını almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

TSMA, E nr. 147, 277, 367, 697, 962, 7004, 7029, 8270; BA, Cevdet-Saray, nr. 6312; Selânikî, *Târih* (İpsirli), I, 169; John Covell, *Diary*, British Museum, Add. 22.912, vr. 200^b, 216^b, 218^{a-b}; Hezârfen, *Telhîsü'l-beyân*, vr. 174^a, 175^a-176^b, 180^b; H. von Moltke, *Türkiye Mektupları* (trc. Hayrullah Örs), İstanbul 1969, s. 52-53; J. Pardoe, *The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836*, London 1837, s. 109-110; Hâmit Zübeyr Koşay, *Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli İnceleme*, Ankara 1944, s. 100, 102, 105, 113, 116, 117; M. Çağatay Uluçay, *Harem*, Ankara 1971, s. 104-105; a.mlf., "Fatma ve Safiye Sultanların Düğünleri", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, IV, İstanbul 1958, s. 135-166; Özdemir Nutku, *IV. Mehmed'in Edirne Şenliği 1675*, Ankara 1972, s. 63-64; Abdürrahim Dede, *Batı Trakya Türk Folkloru*, Ankara 1978, s. 111; Ali Rıza Balaman, *Gelenekler, Töre ve Törenler*, İzmir 1983, s. 141; Selma Delibaş, "Behice Sultan'ın Çeyizi ve Muhallefâtı", *Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık-3*, İstanbul 1988, s. 63-104; Hatice Aynur, "Saliha Sultan'ın Düğün Töreni ve Şenlikler", *TT*, XI/61 (1989), s. 30-39; Pakalın, I, 261.

ÖZDEMİR NUTKU

ÇEYREK

Mecidiyenin
dörtte birine verilen ad.

Farsça **çehâryekin** (1/4) Türkçe'de kullanılan şeklidir. Bir saatin 1/4'lük kesrini, ayrıca para birimi olarak mecidiye denilen gümüş 20 kuruşluğun 1/4'ü

olan beşliği yani 5 kuruşu ifade etmek üzere kullanılır. Yaygın adlarıyla "çeyrek mecidiye" olarak bilinen beşlikler, 29 Nisan 1840'ta Darphâne-i Âmire Nezâret-i'ne hitaben yazılan "meskûkâtın ıslahı ve tashih-i ayân"na dair fermanla ve 23 Temmuz 1843'te *Takvîm-i Vekâyi*'de neşredilen ilânnâme ile darbedilmiştir. 5 kuruşlukların ayarı 22 Mayıs 1844 tarihli *Takvîm-i Vekâyi*'de neşredilen ilânnâme ile kararlaştırılmış ve paralar Londra'dan getirilen son sistem makinelerle ve modern usulde darbedilerek 1 Haziran 1844'te tedavüle çıkarılmıştır.

Çeyreklerin ayarı binde 830'dur. 24 mm. çapındaki 5 kuruşlukların ağırlığı Rûmî sistemde 1 dirhem 14 kırat (1 dirhem = 16 kırat), metrik sistemde ise 6,13 gramdır. İlk basıldıklarında 4 kuruş 35 para kıymetinde olan çeyrek mecidiyelerin değeri, Rûmî 1296 (1880-81) tarihli "Meskûkât-ı Osmâniyye Hakkında Kararnâme Lâyihası"nın 4. maddesiyle % 5 nisbetinde azaltılmış ve 4 Kuruş 30 para olarak kabul edilmiştir. 1879-1881 ve 1883 yılları hariç 1844'ten 1918 yılı sonuna kadar periyodik olarak tedavüle çıkarılan çeyreklerin toplamı 39.139.681 adettir. Aynı dönemde 5 mecidiye 100 kuruş yani 1 Osmanlı lirası itibar edilerek Abdülmecid devrinde 492.955, Abdülaziz devrinde 154.600, V. Murad devrinde 1000, II. Abdülhamid devrinde 873.056, V. Mehmed (Reşad) devrinde 434.771.40 ve VI. Mehmed (Vahdeddin) devrinde 601.65 Osmanlı lirası olmak üzere toplam 1.956.984.05 Osmanlı lirası değerinde çeyrek mecidiye tedavüle çıkarılmıştır.

1255 (1839)
tarihini
taşıyan ve
Abdülmecid'in
on birinci
saltanat
senesinde
basılan
çeyrek
mecidiye —
beşlik
(İstanbul
Arkeoloji
Müzesi,
Teşhir,
nr. 2019)

Çeyrek mecdidiyelerin ön yüzlerinde devrin padişahının tuğrası, tuğranın sağ üst köşesinde bir gül motifi, en altta "sene" kelimesinin üzerinde de paranın padişahın kaçıncı cülûs yılında darbedildiğini belirten rakam bulunur. Arka yüzlerinde ise "Azze nasruhû" dua cümlesi ve sikkenin darbedildiği yerin ismi ile hicri olarak padişahın cülûs tarihi yer alır. II. Abdülhamid'in çeyreklerinde de gül motifi yedinci cülûs yılına kadar bulunmakta, ancak yedinci yıldan başlayarak tuğranın sağında "el-Gâzi" unvanı yer almaktadır. V. Mehmed'in çeyreklerinde cülûsundan yedinci yıla kadar görülen "Reşad" unvanının aynı yıl I. Dünya Savaşı'na girilmesi dolayısıyla "el-Gâzi" unvanıyla değiştirildiği görülmektedir. Sultan Abdülaziz ile V. Murad ve VI. Mehmed'in beşliklerinin ön yüzlerinde tuğranın sağ tarafında motif ve yazı yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade, Meclis-i Vâlâ, nr. 20; *Takvîm-i Vekâyi*, 25 Cemâziyelâhîr 1259, def'a 256; 4 Cemâziyelevvel 1260, def'a 270; *Darbhâne-i Âmiri, Meskûkât-ı Şâhâne İdâresi, 1335 Sene-i Mâliyyesi Darbiyât ve Muâmelâtı Hakkında Mâliye Nezâret-i Celîlesine Takdîm Olunan Rapor*, İstanbul 1336 (1920), s. 53-54; *Darbhâne-i Âmiri, Meskûkât-ı Şâhâne İdâresi 1336 Sene-i Mâliyyesi Darbiyât ve Muâmelâtı Hakkında Mâliye Nezâret-i Celîlesine Takdîm Olunan Rapor*, İstanbul 1337 (1921), s. 41-43, 49, 54, 125-133; *Sâlnâme-i Devlet-i Âliyye* (1280), s. 152; Lutfî, *Târih*, VI, 109; İsmâil Galib, *Takvîm-i Meskûkât-ı Osmâniyye*, İstanbul 1307, s. 427-428, 436-437, 439, 441, 472; Süleyman Südi, *Üsûl-i Meskûkât-ı Osmâniyye ve Ecnebiyye*, İstanbul 1311, s. 34, 98-99; Hasan Ferid, *Nakd ve l'tibâr-ı Mâlî*, İstanbul 1330-32, I, 200, 215-220, 222-223, 232-234, 242-243; Ni-yazi Âsim, "Mâdenî Türk Parası", *Borsa Rehberi*, İstanbul 1928, s. 392-393; M. Belin, *Türkiye İktisadî Tarihi* (trc. M. Ziyâ), İstanbul 1931, s. 285-287; Şükrü Baban, "Tanzimat ve Para", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 259; Âfet İnan, *Aperçu général sur l'histoire économique de l'empire Turc-Ottoman*, İstanbul 1941, s. 38-39; Ekrem Kolerikili, *Osmanlı İmparatorluğunda Para*, Ankara 1958, s. 128-132; Burhan Zihni Sanus, *Para Ekonomisi*, İstanbul 1960, I, 258-260; Aziz Köklü, *Para ve Kredi*, Ankara 1967, s. 78; Artuk, *İslâmî Sikkeler Kataloğu*, II, 706-709; Nuri Pere, *Osmanlılarda Madeni Paralar*, İstanbul 1968, s. 257-297; Erol Zeytinoğlu, *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul 1972, s. 411; Cüneyt Ölçer, *Son Altı Osmanlı Padişahı Zamanında İstanbul'da Basılan Gümüş Paralar*, İstanbul 1966, tür.yer.; a.mlf., *Sultan Abdülmecid Devri Osmanlı Madeni Paraları*, İstanbul 1978, tür.yer.; A. Du Velay, *Türkiye Maliye Tarihi*, Ankara 1978, s. 71-72; Ch. Morawitz, *Türkiye Maliyesi*, Ankara 1979, s. 16; Ziya Karamursal, *Osmanlı Malt Tarihi Hakkında Tetkikler*, Ankara 1989, s. 79-80; "Çeyrek", *İA*, III, 389; G. C. Miles, "Çeyrek", *EI*² (İng.), II, 28.

NEZİHİ AYKUT

ÇİĞİRAÇAN, İbrahim Hilmi

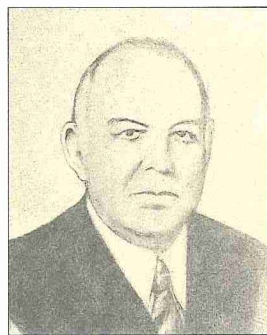
(1880-1963)

Bâbîâli'nin

ilk Türk yayımcılarından,
kitapçı ve yazar.

Romanya'nın Tuna deltası yakınında-ki Tulça (Tulcea) kasabasında doğdu. Ailesi 1883 yılında İstanbul'a göç ederek Sarıgözel semtine yerleşti. İlk öğrenimini burada tamamladı. On iki on üç yaşlarında terzi çırağılığı yaptı. Okumaya büyük hevesi olan İbrahim Hilmi, on beş yaşında iken *İkdam* gazetesinin abone memuru olarak basın hayatına ilk adımını attı. Bu arada Tâlî Ticaret Mektebi'ne devam ettiyse de ikinci sınıftan ayrılarak İslâm Kitaphanesi'ni kurdu (1896). Böylece yayımcılığa başlayan İbrahim Hilmi bir taraftan da dinî bilgisini arttırmak için cami derslerine devam etti. Neşrettiği ilk İslâmî eser *Nevsâl-i Kü-tübhâne-i İslâm*'dir (İstanbul 1314). Yayınevine daha sonra Kitabhâne-i İslâm ve Askerî adını vererek askerî kitaplar da neşretmeye başladı. Askerlikle ilgili olarak neşrettiği ilk eser ise *Târih-i Harb*'dir (İstanbul 1316). Bu konuda kitap yayımına devam etmek için özellikle o günkü İkinci ve Üçüncü Ordu bölgeleri olan Doğu ve Batı Trakya'yı, kısmen Makedonya'yı ve Tesalya'yı dolaştı. Askerlikle ilgili olarak neşredeceği bir seri kitabın sermayesi olmak üzere abone kaydetti ve otuz beş altın lira topladı. Bu parayla on beş yıl içinde 200 kadar askerî kitap yayımladı. Ahmed Refik, Osman Senâî, Cemal Bey (Paşa) gibi genç asker yazarların eserlerinin ilk yayımcısı oldu. Mustafa Kemal'in *Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal* (İstanbul 1334) adlı askerî mahiyetteki ilk eseri de onun yardımı ile basıldı.

Kitapçılığın yanı sıra gazete yayımına da yönelerek II. Meşrutîyet'in ilânından sonra resimli ilk günlük gazete olan *Millet*'i çıkardı (23 Temmuz - 26 Teşrinievvel

İbrahim
Hilmi
Çığıracan

1324). Ahmed Râsim ve Hüseyin Rahmi ile *Boşboğaz ile Güllâbi* (24 Temmuz - 1 Kânunuevvel 1324) adlı mizah gazetesini, *Ordu ve Donanma* adlı mecmuayı (1328-1330) yayımladı. Ancak devrin siyasi baskısı ve iktisadî zorluklar yüzünden bunlar uzun ömürlü olamadı. Bu arada birçok tarihî, siyasi ve sosyal konulu kitapla dinî sahada Şeyh Muhsin-i Fânî'nin (Hüseyin Kâzım Kadri) başkanlığındaki bir heyete hazırlattığı *Kur'ân-ı Kerîm Tercüme ve Tefsiri* (İstanbul 1332), iki büyük ciltlik *Nûrû'l-beyân-Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri* (İstanbul 1340) ve İzmirli İsmâil Hakkı'nın hazırladığı *Meânî-i Kur'ân* (İstanbul 1343) gibi devri için önemli ve çok rağbet gören eserleri neşrederek dinî yayımcılık alanında ciddi çalışmalara önayak oldu. O yıllarda Tüccarzâde İbrahim Hilmi adıyla tanınan Çığıracan, öte yandan kendi kaleminden çıkan yahut devrin maarifçilerine hazırlattığı, itinalı basılmış okul kitapları ile maarif alanında da önemli hizmetlerde bulundu. İlkokullarda okutulan ders kitapları kaleme aldı ve neşretti. İstiklâl Savaşı yıllarında Samsun'da bir kitap deposu açarak oraya çok sayıda elifbâ ve ders kitabı gönderdi. Böylece Anadolu'daki öğrencilerin kitapsız kalmasını önledi. Bundan başka Hüseyin Rahmi ve Ahmed Refik'in eserlerinin toplu yayımcısı olarak bu yazarların tanınmalarına ve geniş okuyucu kitlelerine ulaşmalarına yardımcı oldu. Aynı şekilde Halit Ziya, Mehmed Rauf, Refik Halit ile Ahmed Cevad'ın (Emre) eserlerini seri halinde bastı. Daha yakın zamanlarda da Abdülhak Şinasi Hisar'ın eserlerini yayımlamak suretiyle onun Türk edebiyatına kazandırılmasına vesile oldu. 3 Kasım 1928'deki harf inkılabı dolayısıyla önceden eski harflerle hazırlanmış olduğu ders kitaplarının tamamı elinde kaldı ve bu yüzden büyük maddî zarara uğradı. Buna rağmen yılmadan başta okullara ve halka yönelik kitaplar olmak üzere Latin harfleriyle millî ve edebî eserlerle Batı klasiklerinden bazı tercüme yayımlamaya devam etti. Çıkarılan bir kanunla bütün ders kitaplarının yazılıp basılması hakkı Maarif Vekâleti'ne verildiğinde de yine büyük maddî zarara uğradı. Yine de okullarla ilgili neşriyata devam ederek adeta memleketi okutan adam oldu.

Cumhuriyet'ten sonra kitabevini Kitaphâne-i Hilmi ve Hilmi Kitabevi adlarıyla devam ettirerek yayımcılığı 1960'lara kadar sürdüren Çığıracan, yaşadığı dönemin en kıdemli nâşiri olarak altmış